УДК 811.161.2’37
DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-131-138

СЛОВОТВІРНЕ ПРИСТОСУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ ДО ПРИКМЕТНИКОВОЇ ПІДСИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Я. В. Битківська
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 50-60-78

У статті аналізується поведінка англіцизмів-прикметників у словотвірній підсистемі української мови, зокрема їх адаптація до словотвірних норм мови-реципієнта, а також характер впливу чужомовних елементів на мікроструктури мови-одержувача. Пласт досліджуваних лексем, взятих із інтернет ресурсів, художньої літератури та публіцистики, формують дві основні групи: 1) власне англіцизми, або безпосередні англіцизми, та 2) опосередковані англіцизми – англійські лексеми, які на ґрунті мови-реципієнта набули нових словотворчих і формотворчих питомих формантів. Спостерігаємо, що ад’єктиви англійського походження – це переважно відсубстантивні деривати, утворені за допомогою транспозиційних суфіксів. Пристосовуючись до лексико-семантичних норм української мови, ОА-ад’єктиви вливаються в семантичні групи питомих прикметників. Дослідження показує, що соціальні замовлення та певна популярність деяких англіцизмів прискорюють їх пристосування до словотвірних особливостей української мови. У результаті приєднання наявних деривaційних формантів опосередковані англіцизми розширили свій змістовий обсяг невластивими для їх етимонів додатковими семами. Залучення модифікаційних суфіксів підкреслює суб’єктивне ставлення мовців до об’єктів номінації, їх експресивну оцінку. Транспозиційні та мутаційні суфікси забезпечують формування нових категорійних та частиномовних значень похідних і сприяють розширенню словотворчих гнізд. Широке використання англіцизмів у розмовному і сленговому мовленні сприяло їх залученню до смислової і фонетичної гри та мовних експериментів за допомогою таких стилістичних засобів словотвору, як усічення, фонетичної мімікрії, словоскладання, абревіації, деабревіації тощо. Водночас простежується вплив запозичених лексем на словотвірні підсистеми мови-одержувача. Зокрема, словотворчі ресурси української мови поповнюються новими елементами-суфіксоїдами англійського походження, які проявляють здатність набути деривaційної функції у словотвірній системі української мови. Серед деривaційних засобів набуває поширення словоскладання за прикладом субстантивної структури англійських словосполучень.

Ключові слова: *безпосередній англіцизм, опосередкований англіцизм, словотвірне значення, дериват.*

Активне поповнення української лінгвосистеми англійськими запозиченнями внаслідок глобалізаційних процесів, а також вплив нової лексики на мовну свідомість носіїв української мови зумовлює пильний інтерес мовознавців до цієї проблеми. В україністиці явища запозичення висвітлені в працях Ю. Жлуктенка, Б. Ажнюка, О. Муромцевої, Н. Клименко, Н. Скибицької, Є. Карпіловської, О. Стишова, Л. Кислюк, Д. Мазурик, Л. Чурсіної та ін. І все ж, попри динаміку збільшення кількості праць у дослідженні запозичень, перед мовознавцями залишається ще низка питань, які потребують системного вивчення. Серед них актуальним є глибший аналіз характеру змін у мікроструктурах мови-одержувача, зумовлених входженням і функціонуванням елементів відмінної граматичної мовної системи.

Метою запропонованого дослідження є вивчення англійських прикметників через призму словотвірної системи сучасної української мови. В такому ракурсі пласт досліджуваних лексем формують дві основні групи: 1) власне англіцизми, або безпосередні англіцизми, – запозичені шляхом транскрипції чи транслітерації англійські лексеми, які пристосувалися до граматичних норм української мови і набули відповідно до свого звукового складу, зокрема кінцевих фонем, необхідних граматичних категорій, та 2) опосередковані англіцизми – англійські лексеми, які на ґрунті мови-реципієнта набули нових словотворчих і формотворчих питомих формантів. Своєю чергою опосередковані англіцизми (ОА) поділяються на два підвиди: а) деривати на базі власне англіцизмів (ОАд) та б) деривати, коренями яких є транскрибовані чи транслітеровані англійські лексеми, які самостійно не функціонують як запозичення у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Ад’єктиви англійського походження – це переважно відсубстантивні деривати, утворені за допомогою транспозиційних суфіксів. Пристосовуючись до лексико-семантичних норм української мови, ОА-ад’єктиви вливаються в семантичні групи питомих прикметників. Відомо, що межі між прикметниковими семантичними категоріями не завжди чіткі, їх семантичні ознаки виявляються в текстовому оточенні. Ця ж властивість стосується і ОА-ад’єктивів.

Набуття питомого форманта і нових словотвірних значень деривата-прикметника залежить від семантики вихідного іменника – безпосереднього англіцизму, чи англіцизму-деривата. Науковці відзначили особливість ад’єктивів, мотивованих найменуванням особи за професією і заняттям, яка зумовлена їх змістовою природою: абстрактнішою предметною семантикою та щонайширшим діапазоном словотвірних значень. Межовими значеннями, між ними є ціла низка інших, окреслених з одного боку належністю конкретній особі, а з іншого – якісним визначенням особи. Ознаки творення прикметників від іменників-назв осіб за професією і заняттям поширюються також і на решту дериватів іменни-

ків зі значенням назв осіб, що зумовлене спільною категорійною семантикою [3, с. 127].

Ознакою агентивності у більшості англіцизмів служить елемент **-ер-**, який у словотвірній структурі мови-джерела є найбільш продуктивним агентивним та інструментальним суфіксом, але у запозичених словах на даному етапі сприймається носіями мови-реципієнта як частина кореня. Утворення ад'єктивів, мотивованих агентивними англіцизмами-іменниками здійснюється за допомогою суфікса **-ськ-** – найбільш поширеного і визначального прикметникового форманта. Відіменні деривати тематичної групи відособових прикметників репрезентують наступні семантичні позиції:

1) такий, що має стосунок до особи, яку називає твірний іменник:*Феномен рок-н-ролу вибухнув у Штатах наприкінці 50-х завдяки* ***промоутерській*** *діяльності FM-станцій* (ПіК № 13, 2000)*;* ***Інсайдерська*** *інформація в усьому світі вважається одним з найвпливовіших чинників* (Контракти № 45, 2006);

2) такий, що належить особі, яку називає твірний іменник: ***Байкерська*** *приказка «Суспільство як організм» – різні люди з різними можливостями виконують різноманітні завдання* (ДТ № 25, 2005).

3) призначений для особи, яку називає твірний іменник: *Особисто мене зацікавило, які вони – дивні й таємничі хлопці за* ***діджеївським*** *пультом – в реальному житті* (Пластилін № 3, 2006); *Я, до речі, маю модний* ***діґерський*** *ліхтарик, який купив за 78 гривень у Львові* (Пластилін, травень-червень, 2006).

4) властивий особі, яку називає твірний іменник: *Завершилася велика масована гонитва …і одноразових* ***політкілерських*** *бригад, і самотніх, хворобливих егоцентристів, котрі під своє гіперболізоване ім'я заганяли сотні нікому невідомих сіряків…* (ЛСІ); *Він прибув на з'їзд бадьорою, навіть дещо* ***рейдерською*** *ходою в супроводі Тараса Стецьківа* (ЗБ № 46, 2006).

Варіант зазначеного суфікса **-івськ-** утворює деривати від англіцизмів інших тематичних груп. Формант із початковою голосною забезпечує звукове оформлення дериватів згідно з фонетичними особливостями української мови. Цей суфікс задіяний у формуванні значеннєвої позиції **властивий предмету чи явищу, яке називає твірний іменник»:** *Не можу сказати, що це су перовий політмейкерський чи* ***піарівський*** *хід, але певну мету вона, очевидно, реалізує* (ЛСІ)*; Свою арафатку з чорними узорами купила за 25 гривень у Києві на Шулявці, в одному з* ***секонд-хендівських*** *павільйонів* (Пластилін № 1, 2007); *Добираючи оповідання, я дивлюся: ага, ось* ***мейнстримівський*** *письменник, а написав фантастичне оповідання або хорор, чудово!* (ДТ № 34, 2006); *На відміну від інших* ***флешівських*** *мультфільмів, «Косиця квітне» не буде розважальним шоу, а радше стане вишуканим художнім твором* (ЛСІ).

Не менш продуктивним в утворенні ОАд-прикметників виявився суфікс **-ов-.** Разом із твірними англіцизмами-іменниками, що репрезентують різні тематичні групи, він бере на себе функцію вираження відносного значення. Деривати цієї категорії репрезентують семантичну позицію **«такий, що стосується (має стосунок до) предмета чи явища, названого твірним іменником»**: *І за це вже їх можна назвати альтернативою. Музика, що існує обабіч* ***шоу-бізового*** *допотопного «шосе в нікуди»* (ПіК № 7, 2004); *Вперше в Україні організовано вітчизняний* ***мультибрендовий*** *магазин «Мода Дім», де представлені в широкому обсязі марки саме українських виробників одягу, що дійсно свідчить про зацікавленість у поширенні на ринку якісного та модного одягу з лейблом «Зроблено в Україні»* (Єва № 41, 2001); *Підключилися* ***рекордингові*** *компанії, які почали видавати рок-н-рол на платівках, виникли профільні клуби, а згодом – потужні концертні фірми* (ПіК № 13, 2000).

Аналогічну функцію виконує варіантний суфікс **-ев-:** *На сьогодні є автором чималої кількості телефільмів, переважно* ***іміджевих****: про країни, міста, людей* (ПіК № 30, 1999).

У ОАд *демпінговий* семантика мотивувального англіцизму забезпечує віднесеність до семантичної групи якісних прикметників: *демпінг*-експорт товарів за значно нижчими цінами, ніж на внутрішньому і світовому ринках, з метою витіснення конкурентів [ВТС]. Таким чином, прикметник *демпінговий* набуває значення «за зниженими цінами»:*... у нас там колективні замовлення,* ***демпінгові*** *знижки, сам розумієш…*(С. Жадан, Гімн демократичної молоді).

Формування відносних прикметників англійського походження за допомогою суфікса **-ов-/-ев-** здійснюється з метою уникнення не властивого звуковій структурі українського слова збігу приголосних. Ця тенденція поширена на більшість похідних, утворених від основ іншомовних запозичень [5, с. 156].

Менш продуктивним є формант **-н-** із відповідним функціональним навантаженням: *Якщо вдалося відловити піратів з* ***артхаусним,*** *колекційним і класичним кіно, то чому на половині станцій метро ввечері стоять молодики з останніми «продуктами життєдіяльності» Голлівуду?* (ДТ № 11, 2007); *Водночас кожен третій допис на* ***інтернетних*** *форумах львівських поляків приблизно такого змісту: «Ми вас підтримуємо, це польське місто, колись іще ми його повернемо*» (ДТ № 18, 2007); *«НПО «Чорноморсофт» пропонує новітні зразки комп'ютерної техніки і периферійного обладнання Hewlett-Packard: лазерні і струменеві принтери, сканери і плотери +* ***плотерна*** *підрізка* (З реклами).

У мовленні функціонують ОАд-прикметники, мотивовані однією основою і з однаковим словотвірним значенням, проте з різними словотвірними формантами. Таке явище підтверджує деривaційну синонімію в системі прикметникового словотвору [5, с. 154] і свідчить про адекватне пристосування опосередкованих запозичень до норм мови-

реципієнта. Зокрема, засвідчені словотвірні синонімні пари, утворені за допомогою суфіксів **-н** та **-ов**, які у поданих прикладах виконують одну зі своїх основних функцій – формування загальновідносних ад'єктивів [5, с. 78]: *мейнстримний – мейнстримовий; андеграундний – андеграундовий*. Універсальний формант **-н-** утворює прикметникові синонімні пари із суфіксом **-ськ-** та його інваріантами **-івськ-** на означення узагальненого відношення [6, с. 107]. Порівн.: *мейнстримний – мейнстримівський; піарний – піарівський.* Одиничним є формування синонімів, утворених суфіксом **-ов-** та **-(ів)ськ-**: *скінхедовий – скінхедівський*. Загалом така модель словотвірної синонімії на сучасному етапі розвитку української мови зменшує свою активність [6, с. 111].

Окрему групу ад'єктивів, утворених транспозиційним способом словотворення становлять англіцизми-деривати, в яких якісне значення домінує над відносним. Характер відносного прикметника зумовлений похідністю від англіцизмів-іменників, що називають певні явища та поняття. Семантика ознаки викристалізовується з певних асоціативних зв'язків та оцінок. В утворенні прикметників цієї категорії задіяні згадані вже суфікси **-н-** та **-ов-/-ев-,** які передають словотвірне значення «такий, як явище, поняття, назване твірним іменником»:*Паша емігрував до Москви з Владівостока, а це викликає надію на те, що хлопчина початково позбавлений* ***гламурних*** *столичних замашок, не ходить там в манікюрний салон і все таке* (Пластилін № 1, 2007).Ознака присутня в самій семантиці англіцизму *гламур***,** етимон якого *glamour* означає «чари; ефектність».

Англіцизм *драйв* на новому мовному ґрунті набув значення «запал, енергія», тому його дериват *драйвів* можна охарактеризувати як «такий, як драйв (запал, енергія)», або ж «запальний, енергійний», відносячи, таким чином, аналізовану лексему до групи якісних прикметників: *У розпал подій на Майдані вона наново записала свою, можливо, найбільш «****драйвову****» композицію, що стала головною музичною асоціацією всього того, що відбувається, – «Ми йдемо»* (ДТ № 52, 2004); *Звідки виникла ідея співати бабусині пісні під сучасну* ***драйвову*** *музику* (УМ № 159, 2007); *"Українська мова - модна і* ***драйвова"!*** (www.natio.org.ua).

Англійське словосполучення *happyend* (щасливий кінець) набуло статусу фразеологічного звороту із цілісним значенням. В українському мовленні запозичений відповідник цього етимону ще не утвердився остаточно в новій лексичній системі, що демонструють різні варіанти написання: *хепі-енд, хепіенд, хепіенд* тощо. Однак поява деривата прикметника свідчить про перспективу унормування назви цього поняття [7, с. 180]. Сам прикметник *хепіендовий*, згідно зі значенням твірного та контексту, у якому вжитий, набуває значення «зі щасливим кінцем»: *Хепіендових повернень із рабства насправді дуже мало* (ПіК № 16, 2002).

Суфікси **-н-** та **-ов-(-ев-)** виконують мутаційні функції при словотвірній адаптації запозичень, які в мові-джерелі мають статус прикметників і надають новоутворам форм, властивих для питомих ад'єктивів:

диджитальний (*digital* – цифровий)*, праймовий* (*prime* – головний)*, топовий* (*top* – найвищий, найголовніший). Такі лексеми активно використовуються у публіцистичних текстах, у професійно-жаргонному мовленні. Вони забезпечують економію мовних засобів, позаяк називають ознаки, питомі назви яких є або полісемантичними прикметниками, або ж словосполученнями. ОА *олдовий, крезовий, кульний* використовуються в сленговому мовленні. Їх застосування викликане характерним для цього соціолекту бажанням закодувати сказане, або ж надати висловленому винятково-індивідуального, відстороненого від норми забарвлення, «експресивної мовленнєвої демонстрації свого Я» [1, с. 7]. Одним зі способів досягнення задуманого і є застосування запозичених лексем, які мають відповідники в рідній мові. Тому ОА *олдовий, крезовий, кульний,* які походять від англійських прикметників (*old* – старий, досвідчений, *crazy* – божевільний, *cool – розм.* крутий, класний), через функціонування у сленговому мовленні набувають стилістично-модифікаційного забарвлення.

Форма ОА-прикметників *крейзанутий, крезанутий* свідчить про віддієслівну деривацію, позаяк формант **-ану-** властивий для дієслів на позначення підсиленої однократної дії. Однак форм ОА-дієслів *крезанути* та *крейзанути* ми не виявили. Первинною мотивувальною лексемою виступає англіцизм *крейзі* (від англ. crazy – божевільний). Семантика етимона визначає, відповідно, і віднесеність деривата до семантичної групи якісних прикметників, а формант **-ану-** надає ОА нового відтінку у значеннєвій структурі - семи інтенсивності та однократності дії.

Сленгізми *крезушний* та *попсушний* мотивовані ОА-іменниками *крейзуха* та *попсуха*. Модифікаційний суфікс **-ух-(а)** зі значенням аугментативності підсилив сему ознаки дериватів-ад'єктивів експресивною оцінкою, поглибивши таким чином семантичну структуру новоутворів.

Поширенню ОА-прикметників у розмовному мовленні сприяють модифікаційні суфікси, які наповнюють семантику дериватів конотативними відтінками. Так, суфікс **-ат-** у поєднанні з твірною основою бере участь у формуванні семи «надмірність». У контексті сленгового мовлення, зокрема у наведених прикладах, характеристика особи, яка зовнішньо виділяється своїми розмірами або інтенсивністю, не є негативна [5, с. 131; 2, с. 235]. Скоріше, відчувається фамільярно-доброзичливе ставлення до носія ознаки: *...до неї підлетів по-гіповому милий* ***хайратий*** *юнак (хлопчик років сімнадцяти) і, випромінюючи глобальне людське щастя, впевнено запросив її на чорні сходи покурити* (www.lib.proza.com.ua).

Функціональне навантаження суфікса **-аст-** перегукується з попереднім формантом, однак характеризується дещо вищим ступенем експресивності [2, с. 235], формуючи із основою словотвірне значення «такий, що має що-небудь над міру»[6, с. 131-132]: *І так, як негритянська буде смішно виглядати у віночку з квіточок і стрічок, такою ж безглуздою і дурнува-*

тою буде ***дредаста*** *голова у білої людини* (Пластилін, липень-серпень, 2006). Таким суфіксам, які структурують прикметникову категорію надміру супровідної ознаки, надають ще функцію заступання [4, с. 136].

Присвійно-відносний суфікс **-яч-** характерний для похідних від назв тварин. Застосування цього форманта при словотворенні деривата *попсячий* від розмовної форми іменника *попса* надає лексичній семантиці прикметника додаткового конотативного забарвлення, формуючи у читача асоціації з ознаками, характерними для істот тваринного світу: *Виходячи зі школи, діти не знають ніяких пісень (ні Українських народних – бо їх не вчать; ні мас-****попсячих*** *– бо те лайно неможливо ні співати, ні запам'ятати, лише дригатися «під фанеру»* (ЛСІ).

Таким чином, соціальні замовлення та певна популярність деяких англіцизмів прискорили їх пристосування до словотвірних особливостей української мови. У результаті приєднання наявних деривaційних формантів опосередковані англіцизми розширили свій змістовий обсяг невластивими для їх етимонів додатковими семами. Залучення модифікаційних суфіксів підкреслює суб'єктивне ставлення мовців до об'єктів номінації, їх експресивну оцінку. Транспозиційні та мутаційні суфікси забезпечують формування нових категорійних та частиномовних значень похідних і сприяють розширенню словотворчих гнізд. Широке використання англіцизмів у розмовному і сленговому мовленні сприяло їх залученню до смислової і фонетичної гри та мовних експериментів за допомогою таких стилістичних засобів словотвору, як усічення, фонетичної мімікрії, словоскладання, абревіації, деабревіації тощо.

Водночас простежується вплив запозичених лексем на словотвірні підсистеми мови-одержувача. Зокрема, словотворчі ресурси української мови поповнюються новими елементами-суфіксоїдами англійського походження, які проявляють здатність набути деривaційної функції у словотвірній системі української мови. Серед деривaційних засобів набуває поширення словоскладання за прикладом субстантивної структури англійських словосполучень.

Література

1. Бігай Ю. В. «Модні» слова в сучасній російській мові (на матеріалі тлумачних словників і мовленнєвої практики мас. медіа кін. XX – поч. XXI ст): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.02. Дніпропетровськ, 2003.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин, 2005.
3. Валюх З. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ-Полтава, 2005.
4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови. Київ-Унів, 2004.
5. Жовтобрюх М. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ, 1979.

6. Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіантність прикметників в українській мові. Львів, 2006.
7. Стишов О. Українська лексика кінця ХХст (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ, 2005.

Стаття надійшла до редакційної колегії 6.03.2019 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором ***Костусяк Н. М.***

DERIVATIONAL ADAPTATION OF ENGLISH LOAN WORDS INTO THE ADJECTIVE SUBSYSTEM OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Ya. V. Bytkivska
Vasyl Stefanyk Precarpathian National Universiti;
76000, Ivano-Frankivs'k, Shevchenko Street, 57; ph.+380 (342) 50-60-78

The article tackles the issue of the behavior of English loan-words (adjectives) in the derivational system of the Ukrainian language. It particularly covers the issue of their adaptation to the word-building norms of the target language, collocations with domestic lexemes, as well as the influence of foreign elements upon the microstructures of the target language. The practical material consists of the anglicisms used in mass media, fiction, conversational speech and internet resources. The terms "direct anglicism" (English lexemes borrowed from the source language by means of transcription or/and transliteration) and "mediated anglicism" (borrowed English lexemes that on the ground of the target language obtained new word-buildings and form-building affixes) are introduced. According to the research that social orders as well as the popularity of some anglicisms accelerate their adaptation to the word-building peculiarities of the Ukrainian language. After the attachment of the derivative formants the mediated anglicisms widen their denotation range by means of new semes. The modification suffixes emphasize the subjective attitude of a speaker towards the nomination object. Transpositional and mutative suffixes cause the expansion of word-building nests. The widespread usage of anglicisms in everyday speech and slang caused their adjustment to phonetic games and linguistic experiments. On the other hand, the utilizations of suffixoids as well as word-building substantive structures show the influence of the source language on the target one.

Key words: *direct anglicism, mediated anglicism, affix, grammar category.*